

צוק איתן: הקץ לאשליית "ניהול הסכסוך" אסף שרון

מבצע "צוק איתן" כבר גבה יותר מ-60 קורבנות ישראלים, למעלה מ-1,500 פלסטינים, ועלול לגבות עוד מחיר דמים כבד. יחד עם זאת, עד כה לא זכו אזרחי ישראל לדין וחשבון רציני על טיב המבצע, סיבותיו, מטרותיו ומידת הצלחתו. מרוב עיסוק בשאלת ההצדקה המוסרית של המבצע מחד, ונבירה בפרטיו המבצעיים מאידך, נזנחת ההערכה של ההתנהלות הפוליטית שהביאה אליו, של התפיסה האסטרטגית לאורה נוהל ושל המדיניות הכוללת אותה הוא משרת. על-מנת להבין כיצד הגענו למצב הנוכחי - וחשוב מכך: איך נצא ממנו - יש להידרש להשתלשלות האירועים שהובילה לפתיחת המבצע וכן לתנאים הפוליטיים שבהם נוהל.

1. הרקע למבצע: כך נגררה ישראל למערכה שלא תכננה

בכל המלל האינסופי שניתך על אזרחי ישראל מאז תחילת המבצע הצבאי, שאלה אחת כמעט ואינה נשאלת: איך, בעצם, הגענו לכאן? מדוע לאחר תקופה לא קצרה של שקט יחסי החל חמאס לירות רקטות לעבר ישראל? אף על פי שזו אולי השאלה היסודית ביותר להבנת המצב, כמו גם למחשבה על פתרוננו, פרשנים, אנשי צבא לשעבר, עיתונאים ופוליטיקאים מדברים על הכל חוץ מלנסות לנתח את המניעים של האויב מולו אנחנו עומדים. על-פי התמונה שהללו מציירים בפני אזרחי ישראל, בוקר אחד קם מישהו בעזה על צד שמאל והחליט שמתחשק לו לירות רקטות.

התשובה השלטת - במשתמע, גם אם לא במפורש - היא שככה זה. הם שונאים יהודים, רוצים לזרוק אותנו לים, לחסל את מדינת ישראל. מעין גרסה חילונית למטבע המדרשי: "הלכה - עשיו שונא ליעקב". כאילו מדובר באיזה באג רצחני שטבוע בדנ"א הערבי.

זה לא רק הסבר דוגמטי, אלא גם הסבר שמסביר מעט מאוד. אחרי הכל, במשך תקופה לא ארוכה חמאס לא ירה רקטות ולא חדר במנהרות, למרות שהיו בנמצא גם רקטות וגם מנהרות. יתרה מכך,

במשך תקופה ארוכה מנע חמאס ירי של קבוצות חמושות אחרות הפועלות בעזה. אם אכן מדובר במעין רפלקס נעדר שליטה להפציץ ישראלים, מדוע נמנע חמאס מירי עד סוף יוני ועוד טרח לסכל ירי של אחרים?

התשובה הזמינה היא, כמובן, שחיקת ההרתעה. המבצעים הקודמים הפגינו את עליונותו של צה"ל וצרבו בתודעה העזתית את מחיר העימות. לפי תפיסה זו, הבעיה הניצבת בפנינו היא אמנזיה, ועל-כן מטרת המלחמה היא פדגוגית - לרענן בזיכרונם הרפה של הפלסטינים מה עושה טיל תמוז ואיך נראית גופה אחרי מפגש עם פגז פלאשט. כאילו שלוחמי אל-קסאם לא יודעים כי לצה"ל יש טנקי מרכבה ומטוסי אף-16. הצרה הגדולה ביותר עם ההסבר הזה היא המסקנה העגומה שנובעת ממנו: נגזר עלינו להמשיך במחזוריות צפויה של הקזת דם, יזע ודמעות. אחת לכמה זמן ניאליץ להקריב כמה עשרות מחיילינו ומאזרחינו כדי להכות בעזה, עד שיתחדש מלאי הטיילים, המנהרות, המתאבדים - ושאר אמצעי הלחימה שעוד יומצאו.

פרשנות זו, שמסרבת לייחס ליריב רציונליות כלשהי, היא עצמה מפגן של חוסר רציונליות. חמאס, כמו כל ארגון פוליטי, הוא גוף בעל מטרות ואינטרסים. את הפעולות שלו יש להבין לאור המטרות שלו וביחס לאינטרסים שמנחים אותו וללחצים שמופעלים עליו. רק באופן הזה ניתן לפרש את פעולותיו ולגבש אסטרטגיה אחראית למולו.

בתקופה שלפני המבצע חמאס היה באחת מנקודות השפל הקשות בתולדותיו. שתי התומכות העיקריות של הארגון, סוריה ואיראן, נחלשו וחדלו לספק לו גב אפקטיבי. נפילת האחים המוסלמים במצרים, בני בריתו האידיאולוגיים והפוליטיים, ועליית גדול היריבים שלהם, הגנרל א-סיסי, הסבו פגיעה משמעותית נוספת לתנועה. סגירת המעברים והמנהרות על-ידי מצרים פגעה בתשתית הכלכלית של הארגון, ורדיפת האחים המוסלמים הפכה את הברית איתם מנכס לנטל. בתנאים האלה ניאות חמאס באפריל האחרון לפיוס עם הפתח, שמבוסס ביסודו על התנאים שהכתיב אבו מאזן¹.

נתניהו ראה בהסכם הפיוס לא הזדמנות אלא איום. זאת למרות שההסכם השיב חלק מהשליטה ברצועה לידי אבו מאזן, בהיותו הנשיא ומי שעומד מעל הממשלה המאוחדת ששריה מופקדים על הגדה ועזה כאחד - ואולי דווקא משום כך. פיצול עזה מהגדה אמנם אינו משרת את האינטרס הישראלי - קיום שלטון אפקטיבי בשטחים - אבל בהחלט משרת את סרבנות ההסדר של נתניהו.

כך או כך, מיד עם הכרזת הפיוס יצא נתניהו למתקפה פומבית חריפה וקרא לקהילה הבינלאומית להתנגד לו². אלא שקריאתו לא נענתה: גם ידידותיה של ישראל באירופה בירכו על הפיוס, ואפילו ארצות הברית הודיעה כי תשתף פעולה עם ממשלת האחדות³, למורת רוחו של ראש ממשלת ישראל⁴.

<http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2014/04/fatah-plo-hamas-reconciliation-israel.html> 1

<http://www.ch10.co.il/news/29103/#.U9tUO4CSxQo>, <http://www.haaretz.co.il/news/politics/.premium-1.2303521> 2

<http://www.reuters.com/article/2014/06/03/us-palestinian-unity-usa-idUSKBN0ED1VQ20140603> 3

<http://www.haaretz.co.il/news/politics/1.2339576> 4

הקהילה הבינלאומית ראתה בפיוס מהלך מתקבל על הדעת מצדו של עבאס לנוכח כישלונו הצפוי של המשא ומתן, וגורמים רבים בתוכה אף ייחסו לפיוס פוטנציאל השפעה חיובי. ממשלת נתניהו נקטה בעמדה ההפוכה שבודדה אותה בזירה הדיפלומטית בנושא זה ויצרה חיכוך בינה לבין בנות בריתה⁵.

הממשלה יכולה הייתה, כמובן, לפעול אחרת. נתניהו היה יכול למנף את הפיוס כדי לחזק את מעמדו של אבו מאזן ולהעמיק את חולשת חמאס. כך, למשל, היה באפשרותו לעודד את מצרים לפתוח את המעברים ולהראות לעזתים ששלטון הרשות עדיף על שלטון חמאס. תחת זאת, מנעה ישראל העברת משכורות ל-43 אלף פקידי ממשל של חמאס בעזה, וכך יצרה את האפקט ההפוך: המסר לעזתים היה שכניסת שלטון הטכנוקרטים המתונים של הרשות מביאה להרעת מצבם, לא להטבתו.

חטיפת שלושת הנערים בגוש עזיון ב-12 ביוני סיפקה לנתניהו הזדמנות נוספת לפעול נגד הסכם הפיוס ולהשיג בכוח את מה שלא הצליח להשיג בדיפלומטיה - או כך לפחות חשב. מיד לאחר החטיפה מיהר ראש הממשלה להטיל את האחריות המלאה לפעולה הרצחנית על הנהגת חמאס⁶. זאת על אף שהארגון הכחיש כל מעורבות⁷. ראש הממשלה, מצדו, הכריז כי בידי ישראל "הוכחות חד-משמעיות" לכך שהארגון אחראי לחטיפה ואף הבטיח להציג⁸. עד כה לא הוצגה שום ראיה לכך, ובשבוע האחרון אף מסר דובר משטרת ישראל לרשת הבי-בי-סי הבריטית - ולא לציבור הישראלי - כי החטיפה בוצעה על-ידי תא בודד שלא פעל תחת הנחיה מרכזית של הנהגת חמאס⁹.

על אף כל זאת, בכל התבטאויותיו בימים שאחרי החטיפה הקפיד נתניהו לא רק לתלות את האשם בחמאס, אלא גם לקשור את האירוע לפיוס הפלסטיני בקשר סיבתי. "האירוע הזה ממחיש, לצערי, את מה שאנו אומרים חודשים ארוכים", הצהיר נתניהו. "הברית עם החמאס מביאה לתוצאות קשות ביותר"¹⁰.

5 באחרונה החלו להישמע קולות, אפילו בסביבתו של נתניהו, שמכירים בגודל הטעות: <https://twitter.com/chicomenashe/status/492361583377387520>

6 <http://www.mako.co.il/news-military/security/Article-26e54d8eb5e9641004.htm>

7 <http://www.mako.co.il/news-military/security/Article-66fc7bfc81f9641004.htm>

8 <http://news.walla.co.il/?w=9/2757301>

9 <http://tinyurl.com/k8qael7>. לדברי כתב הבי-בי-סי, דובר המשטרה אף הוסיף שאילו הייתה מבוצעת על-ידי חמאס, היו כוחות הביטחון

יודעים על כך מבעוד מועד. דיווח דומה ללא זיהוי המקור עלה גם באתר "באזפיד", שם צוטט בכיר ישראלי המאשר כי לא חמאס ביצע את החטיפה ואף מוסיף כי לתחושתו "פוליטיקאים משתמשים בחטיפה לקידום האג'נדה שלהם": <http://www.buzzfeed.com/sheerafrenkel/israeli-intelligence-officers-doubt->

<https://www.amas-involvement-in-inc>. דובר המשטרה הכחיש מאוחר יותר שאמר את הדברים, אולם כתב הבי-בי-סי ג'ון דוניסון ממשיך לדבוק בגרסתו: <https://www.twitter.com/JonDonnison/status/493096916624756737>

<http://www.spiegel.de/international/world/interview-with-former-israeli-security-chief-yuval-diskin-a-982094.html>. שלומי אלדר העריך מוקדם יותר שמדובר

בפעולה עצמאית של משפחת קוואסמה מחברון שאינה סרה למרות הארגון: <http://www.al-monitor.com/pulse/iw/originals/2014/06/qawasmeh-clan->

<http://www.israelhayom.co.il/hebron-hamas-leadership-mahmoud-abbas.html>. גם ב"ישראל היום" הועלתה הטענה שחמאס לא ידע על החטיפה: <http://www.israelhayom.co.il/article/205719>

10 <http://www.mako.co.il/news-military/security/Article-7df3cc8825b9641004.htm>

אם כך, לא רק חמאס אחראי אלא בעיקר הפיוס איתו. בהוראת נתניהו כשטו כוחות צה"ל על מוסדות חמאס בגדה, ובהם גם מוסדות הרווחה של הארגון, ועצרו מאות מראשי התנועה ופעיליה. ב-1 ביולי הודיע נתניהו: "כבר עצרנו מאות מפעיליו של חמאס, סגרנו עשרות ממוסדותיו, הרסנו בתים, ועוד ידנו נטויה"¹¹. מעצרים אלה לא תרמו, כידוע, למציאת החטופים או החוטפים ולא נמצא קשר בין העצורים לבין האירוע. בין העצורים הושם דגש מיוחד על 58 פלסטינים ששוחררו במסגרת עסקת שליט. במלים אחרות, לאחר שנכנע לחמאס, בשיא הלחץ הציבורי של המחאה החברתית, ושיחרר באופן חסר אחריות ונעדר כל הגיון אסטרטגי 1,027 אסירים פלסטינים, החליט נתניהו להפך את ההסכם באופן חד-צדדי, תוך פגיעה באמינותה של ישראל ובלי להתייחס כראוי לתגובות הצפויות של חמאס. במקביל תקף חיל האוויר תשתיות של חמאס בעזה¹². כל זאת בהיעדר ראיות לכך שחמאס הוא אכן האחראי לחטיפה - הנחה שהתבררה, כאמור, כמוטעית¹³. ככל הנראה, למרות הפעילות המאסיבית של ישראל נגד הארגון, חמאס לא נטל חלק פעיל בירי רקטות במשך למעלה משבועיים, גם אם נמנע מלאכוף שקט על הפלגים בעזה¹⁴. רק ב-29 או ב-30 ביוני בוצע ירי שמיוחס לפעילי חמאס ברצועה¹⁵.

למרות הדיבורים הרבים על שיקול הדעת והאחריות שהפגין נתניהו בהפעלת הכוח הקרקעי, ניתן כעת לקבוע כי העימות הנוכחי הוא תוצאה של שיקול דעת מוטעה מצד ראש הממשלה. שבוי בקונספציית הטלת האשמה על עבאס וניגוחו בעוון הפיוס, נתניהו הניח כי נפלה לידי הזדמנות לפגוע בחמאס ולערער את הפיוס הפלסטיני שכל-כך התנגד אליו. הקונספציה הזו התפוצצה לכולנו בפנים, וישראל מצאה את עצמה נגררת שלא ברצונה ולא על-פי כוונתה לעימות רחב וארוך ברצועת עזה.

2. הדינמיקה המבצעית: בלבול אסטרטגי והיגררות

במהלך השבוע הראשון של יולי המשיך ירי הרקטות ופצצות המרגמה מרצועת עזה לשטח ישראל. בתוך כך, המשיך חמאס להכחיש שיש לו חלק בחטיפת הנערים והצהיר כי הוא מחויב להבנות הפסקת האש מ-2012¹⁶. ישראל שאפה להפסקת אש, אולם סירבה לתנאים שהציב חמאס - ובראשם שחרור אסירי עסקת שליט שנעצרו מחדש והקלת הסגר על עזה¹⁷ - וסברה כי תצליח לכפות על חמאס את ההצעה המצרית להפסקת אש מיידית. אולם הנחה זו התבססה על הערכה מוטעית של מצב החמאס, האינטרסים והיכולות שלו, והירי ההדדי נמשך.

11 https://www.youtube.com/watch?v=_zZ3WJaPK00

12 <http://www.haaretz.co.il/news/politics/1.2349003>

13 לא מן הנמנע שהמיקוד בחמאס, הנראה כמונע משיקולים פוליטיים, אחראי במידת מה לעובדה המצערת שרוצחי הנערים טרם נתפסו.

14 לפי מקורות מסוימים, עד ה-24.6 עצר חמאס פעילי פלגים שביצעו ירי לעבר ישראל: <http://www.timesofisrael.com/hamas-arrests-terror-cell-responsible-for-rocket-fire-on-israel>

15 ב-29.6 תקף צה"ל חוליית משגרים שעל-פי מקורות מסוימים זוהתה עם חמאס: <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4536043,00>

16 לפי מקורות אחרים, חמאס החל לירות רק ב-30.7, לאחר שאחד מפעיליו נהרג בתקיפת צה"ל יום קודם לכן: <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4536529,00.html> <http://www.timesofisrael.com/hamas-fired-rockets-for-first-time-since-2012-israeli-officials-say>

17 <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4537026,00.html>

18 <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4538211,00.html>

ב-8 ביולי פתחה ישראל באופן רשמי במבצע "צוק איתן", שהחל בתקיפות אוויריות על הרצועה. בדיון בקבינט הביטחוני שבו הוחלט על המבצע נאמר, על-פי הדיווחים, כי "חמאס מנסה לגרור את ישראל לפעולה נרחבת. הם נבנים מזה. חמאס מרוויח נקודות גם כשהוא נפגע"¹⁸. לאור תובנה זו מתחדדת השאלה בדבר מטרת המבצע: מה מטרת הפגיעה בארגון שמרוויח נקודות גם כשהוא נפגע?

בשנת 2009, בעודו מכהן כיו"ר האופוזיציה, תקף בנימין נתניהו את ראש הממשלה דאז, אהוד אולמרט, על חולשתו והכריז כי ממשלה בראשותו תמוטט את שלטון חמאס ברצועה¹⁹. הצהרות דומות נשמעו חדשות לבקרים מחברי הקואליציה שהקים אחר כך. לדברי הרהב האלה לא היה, כמובן, גיבוי במדיניות שהוביל בחמש שנות כהונתו עד כה: נתניהו לא רק שלא מוטט את שלטון חמאס, אלא אף חיזק אותו משמעותית כששחרר יותר מאלף אסירים לידי חמאס במסגרת עסקת שליט באוקטובר 2011. לצד זה, ממשלת נתניהו עשתה כל שביכולתה כדי להחליש את המתחרה הפוליטי של חמאס - הפתח בראשות אבו מאזן.

גם עם תחילת המבצע בעזה לא נשאר זכר ליעד השאפתני של מיטוט החמאס, ונתניהו הסתפק בנוסח העמום של "השבת השקט" לדרום, בעוד שר הביטחון קובע כי "המטרה היא להביא לאפס יריות או פיגועים מרצועת עזה"²⁰. בהמשך דיבר נתניהו על "פגיעה קשה בחמאס" למטרת הרתעה²¹, בעוד חלק משריו מדברים על פירוז הרצועה²², מטרה שאומצה לבסוף על-ידי ראש הממשלה בשבוע השלישי למבצע²³. השר וחבר הקבינט נפתלי בנט אמר כי המטרה צריכה להיות "הכרעת חמאס"²⁴. שר החוץ וחבר הקבינט אביגדור ליברמן אמר כי "צריך להוביל ולסיים את המבצע הזה כשצה"ל שולט בכל הרצועה"²⁵. איש לא דיבר על הרס מנהרות כמטרה.

בתוך בליל המטרות והיעדים הסכים הקבינט הישראלי ב-15 ביולי להצעת הפסקת האש שניסחה מצרים²⁶. חמאס דחה את ההצעה המצרית שלא סיפקה את דרישותיו: "הפסקת התוקפנות, הסרת המצור ופתיחת המעברים"²⁷. יומיים אחר כך חדרו לשטח ישראל 13 לוחמי חמאס באמצעות מנהרה באזור קיבוץ סופה. בעקבות האירוע הוגדרה מטרת המבצע מחדש כ"חיסול איום המנהרות"²⁸. אין פלא ששלושה שבועות אל תוך המבצע "לקצינים בשטח נדמה כי נתניהו ויעלון לא ממש יודעים מה המטרה שלהם"²⁹.

<http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4539316,00.html> 18
<https://www.youtube.com/watch?v=WPsVHogYrCQ> 19
<http://www.haaretz.co.il/news/politics/1.2369142> 20
<http://www.mako.co.il/news-military/security/Article-d94d1cc79551741004.htm> 21
<http://news.walla.co.il/?w=%2F2689%2F2767284> 22
<http://tinyurl.com/k2ar9as> 23
<http://www.haaretz.co.il/news/politics/1.2390963> 24
<http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4544042,00.html> 25
<http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4543698,00.html> 26
<http://www.haaretz.co.il/news/politics/1.2377038> 27
<http://news.walla.co.il/?w=%2F2689%2F2767284> 28
<http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4551523,00.html> 29

בהיעדר מטרה בת-השגה, ישראל לא הצליחה להכתיב את מהלך העניינים, אלא נגררה שוב ושוב בעקבות האירועים שהכתיב הצד השני. בתוך כך שחקה הממשלה את הגיבוי הבינלאומי שניתן לה בימים הראשונים למבצע,³⁰ ואף יצרה משבר עם בת בריתה החשובה ביותר³¹. ממשלת ישראל, שלא העריכה נכון ולא נערכה באופן הולם לקראת תגובת חמאס על המעצרים וההתקפות עליו, התמהמהה עד שנאלצה להגיב על הירי הרקטי בתקיפה אווירית כוללת. גם משנפלה החלטה זו, היה ברור כי הממשלה אינה שואפת למתקפה קרקעית ברצועה. זו הסיבה שישראל הסכימה להפסקת אש, על אף שאיום המנהרות עמד בעינו. רק לאחר שחמאס דחה אותה, נגררה הממשלה לפלישה קרקעית אל תוך השכונות המזרחיות של עזה. המתקפה תוכננה להיות קצרה ונקודתית, אבל לא השיגה את מטרתה בזמן שהוקצב לה. ב-20 ביולי אמר שר הביטחון יעלון כי דרושים "יומיים-שלושה" להשמדת המנהרות³². שבוע לאחר מכן משימה זו טרם הושלמה, וגורמים בצבא אמרו כי נדרש עוד שבוע לשם כך³³. 13 יום אחרי הצהרת שר הביטחון הודיע גורם בכיר בצבא כי יידרשו עוד "יום-יומיים" להשלמת הטיפול במנהרות³⁴.

בשלושת השבועות האחרונים מתנהלת ממשלת ישראל כמי שרוצה בהפסקת הלחימה - לחימה שמלכתחילה לא תכננה להיכנס לתוכה - מתוך הבנה שאין לה עוד יעדים להשיג באמצעותה. חמאס, מאידך, מפגין ביטחון ועקביות. סרבנותו להפסקת אש ללא הישגים מאלצת את ישראל להמשיך במבצע שנראה יותר ויותר כחסר תוחלת³⁵. לאור כל זאת, קשה להתווכח עם קביעתו של ראש השב"כ לשעבר, יובל דיסקין, ולפיה "ישראל היא עכשיו כלי בידי החמאס"³⁶.

3. מנהרות הטרור: מאיום ביטחוני למפלט פוליטי

אם בתחילת המבצע דובר על פגיעה בחמאס והשמדת מאגר הרקטות שלו, עד מהרה הפכה מטרת המבצע, לפחות זו המוצהרת, לחיסול המנהרות. בעקבות החדירה ב-17 ביולי נוצר הרושם כאילו נתגלה לפתע איום חדש לחלוטין, שצה"ל והדרג המדיני לא ידעו אודותיו.

אלא שקיומן של מנהרות מעזה לתוך שטח ישראל היה ידוע לכול, גם אם מימדי התופעה לא היו ברורים לגמרי. עוד לפני הנסיגה הישראלית מרצועת עזה נהרגו לא מעט חיילים כתוצאה מפעילות מנהרות בציר פילדלפי. כמו כן, קיומן של מנהרות מעזה לישראל ידוע לפחות מאז חטיפת החייל גלעד שליט ביוני 2006, שחוטפיו חדרו לשטח ישראל בדיוק באמצעות מנהרה שכזו. באוקטובר 2013 התגלתה מנהרה

<http://www.haaretz.co.il/news/politics/1.2374418>, <http://nymag.com/daily/intelligencer/2014/07/why-i-have-become-less-pro-israel.html>, <http://www.economist.com/news/briefing/21610312-pummelling-gaza-has-cost-israel-sympathy-not-just-europe-also-among-americans> 30

[/http://www.salon.com/2014/07/29/u_s_officials_furious_with_israel_over_criticism_of_kerry](http://www.salon.com/2014/07/29/u_s_officials_furious_with_israel_over_criticism_of_kerry) 31

<http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4547167,00.html> 32

<http://news.nana10.co.il/Article/?ArticleID=1072157> 33

<http://news.nana10.co.il/Article/?ArticleID=1073111> 34

בתוך כך, נדמה שבלחץ הפוליטיקאים נדחק הצבא לפעולות ראוהו שכל מטרתן סיפוק יצרי הנקמה שליבו אותם פוליטיקאים עצמם בקרב הציבור הנבוך, כמו תקיפות בתיים של בכירי חמאס שמומחי ביטחון יודעים לומר כי אין בהן כל ערך: <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4551515,00.html> 35

<http://www.spiegel.de/international/world/interview-with-former-israeli-security-chief-yuval-diskin-a-982094.html> 36

בשטחים החקלאיים של קיבוץ עין השלושה³⁷. במרץ האחרון התגלתה מנהרה נוספת בעוטף עזה³⁸. גורמי ביטחון התריעו על איום המנהרות פעמים רבות בשנים האחרונות³⁹, וקצין בכיר אף הבהיר כי צה"ל ידע על קיומן של 40 מנהרות עוד בטרם היציאה למבצע⁴⁰.

עם זאת, קיומן של המנהרות לא נתפס כעילה לפעולה מבצעית רחבה. כל עוד מתקיים סכסוך בין ישראל לבין הפלסטינים ברצועת עזה, אין להיות מופתעים מכך שחמאס אוגר נשק וחופר מנהרות. גם אם ממשלת נתניהו הזניחה באופן שיטתי את הטיפול במנהרות התקיפה⁴¹, ברור לכל בר-דעת כי כל עוד נמשך הסכסוך המזוין בין הצדדים, אין לצפות כי איום המנהרות יפתר באופן גורף, אחת ולתמיד. כשם שכל הניסיונות הקודמים למגר את איום הרקטות לא צלחו, כך גם הניסיון הנוכחי לחיסול המנהרות יסיר את האיום באופן זמני, לכל היותר, עד שהן ייחפרו מחדש⁴². כפי שהבהיר מפקד יחידת ההנדסה יהל"ם לשעבר: "לחמאס ייקח זמן לשקם את זה... הם יחזרו לחפור בכל מצב"⁴³. גם אם תיבלם חפירת המנהרות, יש לצפות שיימצאו אמצעים התקפיים אחרים שטרם קיבלו מענה.

העובדה שישראל נמנעה מפעולה חריפה בנושא המנהרות ואף הסכימה להפסקת אש לפני שנעשה דבר לגביהן, מעידה כי לא מדובר במטרה מבצעית מחושבת ומתוכננת אלא במפלט. הממשלה, שלא רצתה להמשיך את המבצע ולא ששה להיכנס לעזה, נגררה בעקבות חמאס ולאור הלחץ הפוליטי חסר האחריות של גורמי ימין בתוכה ומחוצה לה להמשיך הפעולה ומצאה במנהרות עילה למבצע שאמור היה להיות מוגבל כך שיספק את הצרכים הפוליטיים והתדמיתיים של חברה, אבל בלי להסתבך יותר מדי.

אולם כמו בשלבים הקודמים, גם כאן משאלות לב לחוד ומציאות לחוד: הערכת-החסר של הממשלה את היכולות של חמאס ואת מידת נחישותו גרמה לה להיכנס לפעולה שגבתה מחיר כבד ושאבה את צה"ל לעימות רחב וארוך משתכננה בתחילה. בתנאים אלה היתרון הצבאי של ישראל הופך לנטל אסטרטגי, כאשר כל כשל מבצעי עלול להפוך לכישלון אסטרטגי.

כישלון ישראל במיגור הרקטות ובחיסול המנהרות⁴⁴ מצביע על חוסר התוחלת של מדיניות הסגר שהיא משיתה על עזה מאז יוני 2007. ההצדקה העיקרית של מדיניות הסגר היא מניעת ההתעצמות הצבאית של חמאס. על השלכותיו הקשות של הסגר עבור האוכלוסייה האזרחית ברצועה נכתב כבר רבות⁴⁵, ואת המחיר המדיני שישראל משלמת בגינה לא ניתן להכחיש. כעת מתברר שגם התועלת הביטחונית של

<http://www.nrg.co.il/online/1/ART2/513/409.html> 37

<http://www.nrg.co.il/online/1/ART2/568/621.html> 38

אמיר אורן כתב על כך כבר ב 2005. <http://www.haaretz.co.il/misc/1.1558473> 39

<http://news.walla.co.il/?w=/2689/2770141%5C> 40

<http://www.haaretz.co.il/1.2382549> 41

על-פי הערכות מומחים, קצב החפירה נע בין 6 ל-12 מטרים ביום, וחפירה של מנהרה ממוצעת אורך כשלושה חודשים. <http://www.haaretz.co.il/gallery/architecture/.premium-1.2385601> 42

מפקד יחידת יהל"ם לשעבר מעריך כי מנהרה באורך 500 מטר מצריכה חודש וחצי של חפירה, ומנהרה ארוכה יותר - כמה חודשים לכל היותר. <http://www.mako.co.il/news-military/security-tzuk-eitan/Article-fec94c3d8135741004.htm> 43

<http://www.mako.co.il/news-military/security-tzuk-eitan/Article-fec94c3d8135741004.htm> 43

<http://tinyurl.com/m3e6r4u> 44

<http://gisha.org/he/publication/4791/>, http://www.ochaopt.org/documents/ocha_opt_the_humanitarian_ 45

מדיניות זו זניחה מבחינה אסטרטגית. אמנם מתקבל על הדעת כי ללא הסגר חמאס היה מתחמש אף יותר, אולם הפער בינו לבין צה"ל היה נותר עצום, וכפי שאנו נוכחים לדעת, גם היכולת שהצליח לבנות מספיקה כדי לחולל משבר.

למרות הסגר הממושך, עלה בידו של חמאס לאגור ארסנל רקטות בעלות טווחים שרק הולכים וגדלים בין סבב אלימות אחד למשנהו. הסגר הנוקשה על הרצועה וההגבלות על מוצרים שנכנסים לתוכה לא נטרלו את היכולת של חמאס לחפור מערך מרשים של מנהרות בתוך הרצועה עצמה ואל תוך שטח ישראל. מאידך, שיקום המצב הכלכלי בעזה היה עשוי לתרום לא רק להקלת המשבר ההומניטרי אלא, כפי שאומרים גורמי הביטחון, גם למצב הביטחוני⁴⁶.

4. ניהול סכסוך: קריסת הקונספציה

אם הערכת-החסר של איום המנהרות היא כשל מודיעיני, ההיגררות הבלתי-מתוכננת וחסרת התחלת אל תוך עימות נוסף בעזה היא כישלון אסטרטגי. למרות השקט היחסי ששרר בחמש השנים מאז "עופרת יצוקה", מדינת ישראל בראשות נתניהו לא השכילה לשפר את מצבה ביחס לרצועת עזה. גם היחלשות חמאס כתוצאה מהתפתחויות מדיניות אזוריות לא נוצלה כראוי על-ידי הממשלה.

כישלון זה מבוסס על ההנחה השגויה שביסוד מדיניותו של נתניהו, ולפיה את הסכסוך עם הפלסטינים אפשר לנהל בצורה יעילה ולאורך זמן. קונספציית "ניהול הסכסוך" מבוססת על ההנחה שהסכסוך אינו פתיר. הנחה רופסת - שלא לומר תבוסתנית - זו אינה רק שגויה אלא גם מסוכנת. היא כולאת את ישראל באשליה שנידונה להתנפץ פעם אחר פעם.

המינוח האסתטי, קר הרוח, המדיף ניחוח מקצועני - "ניהול הסכסוך" - משרה רושם של שליטה ויציבות, ומעודד את הישראלים לשמר את המצב הקיים. אולם המצב הקיים נדמה כיציב אך ורק בין התפרצות אחת לאחרת. תזת "ניהול הסכסוך" לא כוללת בשום שלב ניסוח של אסטרטגיה ברורה ועקבית שחותרת אל יעדים מדיניים מוגדרים למול סבבי האלימות החוזרים ונשנים. תזה זו אפילו לא מתיימרת להסביר את הגורמים לסבבי האלימות התקופתיים - שלא לדבר על העלאת פתרונות שיביאו להפסקתם.

למעשה, קיומם של סבבים כאלה הוא אינהרנטי לתפיסה זו. ניהול הסכסוך פירושו המשך השליטה הישראלית על הפלסטינים בעזה ובגדה והתנהלות מול ארגונים ופלגים שנאבקים נגד שליטה זו. בתנאים הנוכחיים, בפרט בתנאים הנואשים ששוררים ברצועת עזה, פירוש הדבר הוא להתנהל במציאות של התלקחויות אלימות תקופתיות. המשבר הנוכחי הוא חלק מ"ניהול הסכסוך", וכמוהו גם המשברים שללא ספק יבואו בעתיד. בפועל, תפיסה זו אומרת לאזרחי מדינת ישראל בכלל ולתושבי הדרום בפרט: זה מה יש. תתרגלו.

ירי מאסיבי מכיוון הרצועה, גיוס מילואים המוני, הפצצות ולוויות - כל אלה הם חלק בלתי-נפרד מ"ניהול הסכסוך". בכל סבב אלימות מתברר מחדש כי בניגוד להבטחות, העסק לא נמצא בשליטה. כך מסתחררת מדינה שלמה לתוך מצב של דיסאוריינטציה אסטרטגית: ללא נקודת כניסה מתוכננת, ללא נקודת יציאת ברורה, ללא מתווה פוליטי או יעד מדיני. בהיעדר תכלית מדינית יציבה, גם הניצחונות הצבאיים המזהירים ביותר הם ניצחונות פירוס. בתום כל סבב מדמם אנו שבים לאותה נקודה בה היינו לפניו. כך, נראה, צפוי לקרות גם הפעם. לפיכך, אם ישנה תועלת אחת שיכולה לצמוח מ"צוק איתן", הרי היא חיסולה של תפיסת ניהול הסכסוך כמענה למצבה הביטחוני-מדיני של ישראל.

אל מול תפיסה זו ניצבות שתי תפיסות מתחרות. האחת היא תפיסת הימין הקיצוני, שלפיה ניתן לסיים את הסכסוך בהכרעה. זו העמדה שגורסת כי את השאיפות הלאומיות של הפלסטינים ניתן לדכא באמצעות כוח מצד אחד והטבות מצד שני. בהקשר של העימות הנוכחי, עמדה זו קובעת כי הפתרון הוא כיבוש עזה, ודובריה הבולטים הם השרים בנט וליברמן.

אין ספק כי צה"ל מחזיק ביכולת הצבאית לכבוש את רצועת עזה ושכוחו למוטט את שלטון חמאס. עם זאת, גם בתסריט המוצלח ביותר, לא מדובר באסטרטגיה מנצחת. סילוק חמאס, גם אם יתממש, לא ישנה את המציאות העזתית. בתנאים השוררים בשטח יעלה כוח אחר במקומו של חמאס; כוח, שאם ללמוד מניסיון העבר, עשוי להיות קיצוני ומסוכן יותר.

יתר על כן, אחרי כיבוש הרצועה יש להחזיק בה. שליטה אפקטיבית במרחב הרצועה, כפי שקיימה ישראל עד 1994, מצריכה נוכחות מאסיבית של כוחות צה"ל בתוככי עזה. נוכחות מסוג זה פירושה חשיפת מתמדת של ישראלים לפגיעה. ניתן להעריך כי המציאות שתיווצר בתנאים אלה תהיה דומה למציאות של דרום לבנון טרם נסיגת צה"ל משם - מציאות של התקפות יומיומיות, ונפגעים רבים לצה"ל. הרקורד ההיסטורי (בווייטנאם, באפגניסטאן, בעירק ובלבנון) מלמד על חוסר התוחלת של אסטרטגיה מסוג זה. במילים אחרות, חבטות החזה של מתלהמי הימין אינן אלא מתכון להקלה על הכוחות האלימים בעזה לפגוע בחיילי צה"ל.

לצד גישת ניהול הסכסוך המופרכת וגישת הכרעת הסכסוך המופקרת, דרושה אסטרטגיה לסיום העימות המזוין.

5. שקט לאורך זמן - אם תרצו אין זו אגדה

את הסכסוך ההיסטורי עם הפלסטינים לא ניתן לסיים במכה אחת ולא במחי הסכם. אבל את העימות המזוין אפשר גם אפשר לסיים. לישראל שכנות רבות שאיתן נמצאה במצב של עימות מזוין. עם חלקן הצליחה להגיע להסכם שלום, ועם חלקן סיימה את העימות החמוש בהסדר מדיני כזה או אחר. גם מול הפלסטינים ניתן להגיע להסדר - תנאיו מוכרים ומחירו ידוע. עם זאת, המנטרות שנשמעות משמאל - "חזרה למשא ומתן", "חיזוק המתונים" - מבטאות לעתים קרובות יחס אובססיבי כלפי התהליך עצמו

ונראות תלושות כשאין לוקחות ברצינות את האיומים הקיימים. הפיוס ההיסטורי בין ישראלים לפלסטינים הוא עניין לתהליך מורכב שייארך שנים רבות. הקמת מדינה פלסטינית וניהול היחסים בין שתי המדינות, ובכללם התביעות ההדדיות של הצדדים, הם אינטרס ישראלי הניתן למימוש, ויעמידו את ישראל בעמדה טובה יותר גם ביחס לחמאס.

חמאס, שאינו מכיר במדינת ישראל ואף שולל את קיומה, איננו פרטנר לשלום. עם זאת, מכך לא נובע שאין להגיע איתו להסכמות. כרופ' שאול משעל, מומחה לחמאס, טען עוד ב-2007 כי אפשר להגיע להסכמים עם חמאס⁴⁷. כך מלמד גם הניסיון. למעשה, המתנגד הקולני ביותר לכל שיג ושיח עם ארגון הטרור העזתי - ראש הממשלה נתניהו עצמו - חתום על שני הסכמים מול חמאס: בשנת 2011 סיכמה ישראל בראשות נתניהו את עסקת שליט מול חמאס, ובשנת 2012 הגיעה אותה ממשלה להסכם שסיים את מבצע "עמוד ענן". גם "צוק איתן" עשוי להסתיים בהסכם כלשהו מול חמאס. כך שבכל מקרה נראה שנתניהו ידבר עם חמאס, גם אם באמצעות מתווכים, ויגיע איתו להסדר. השאלה היא אם יהיה זה הסדר מוגבל, רעוע וקצר-מועד, או הסכם שמשנה את המציאות האסטרטגית לטובתה של מדינת ישראל לאורך זמן.

במסגרת הסדר מדיני כולל נראה שגם ארגון חמאס יסכים לאי-לוחמה מתמשכת עם ישראל, כפי שהבהיר לא אחת. מנהיג התנועה, אחמד יאסין, הציע עוד בשנת 1997 הודנה ל-30 שנה⁴⁸. בשנת 2006 הציע מחמוד א-זהאר "הודנה שלמה" לטווח רחוק⁴⁹. מעט אחר כך אמר גם ראש ממשלת חמאס, איסמעיל הנייה, לכלי תקשורת ערבים כי התנועה מקבלת את עקרונות היוזמה הערבית⁵⁰.

בתחילת השנה אמר השייח' חסן יוסף, בכיר חמאס בגדה המערבית, כי התנועה מוכנה לחתום על הסכם הודנה עם ישראל ושהארגון יקבל הסכם שלום במידה ויזכה לתמיכת רוב הפלסטינים⁵¹. בראיון ליומון האחים המוסלמים בירדן בשנת 2010 הביע חאלד משעל, בכיר הזרוע המדינית של חמאס, עמדות פרגמטיות ונכונות להגיע להסכמים עם ישראל⁵². השבוע אמר בראיון לטלוויזיה האמריקאית כי "חמאס רוצה שלום, אבל שלום בלי כיבוש ובלי התנחלויות"⁵³.

כל ההצעות הללו הותנו בדבר אחד - סיום הכיבוש הישראלי והקמת מדינה פלסטינית בשטחי 1967. גם לאחר תחילת העימות הנוכחי, ב-16 ביולי, יום לפני הכניסה הקרקעית לרצועה, הציע חמאס הפסקת אש למשך עשר שנים בתמורה לשחרור האסירים שנעצרו בעקבות החטיפה, פתיחת המעברים, הקמת נמלי

<http://news.walla.co.il/?w=/9/1110346> 47

<http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-2893296,00.html> 48

<http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3207763,00.html> 49

<http://www.epochtimes.co.il/news/content/view/4525/249> 50

<http://news.walla.co.il/?w=/550/2732244> 51

<http://www.molad.org/articles/%D7%A9%D7%A0%D7%AA%D7%95-%D7%A9%D7%9C-%D7%A0%D7%94%D7%99%D7%92-%D7%97%D7%9E%D7%90%D7%A1> 52

[/http://video.pbs.org/video/2365296695](http://video.pbs.org/video/2365296695) 53

תעופה וים, והרחבת אזור הדיג של הרצועה⁵⁴. אף אחת מההצעות הללו לא זכתה למענה מצד ישראל⁵⁵. תנאים אלה אינם בלתי מתקבלים על הדעת ואינם גובים מישראל מחיר מדיני. ניתן לשער שבהצגה ראויה הן יזכו לתמיכה של הציבור הישראלי, ובפרט של תושבי הדרום המשוועים לשקט לטווח ארוך. בכל האמור אין כדי להפחית מקיצוניותו או מתוקפנותו של חמאס, ארגון טרור אלים המיוסד על אידיאולוגיה קנאית ששוללת את זכותה של מדינת ישראל להתקיים. אולם כמו בנוגע למבצע הצבאי, גם בנוגע לחמאס יש להשתחרר מהלפיתה המגבילה של ההערכה המוסרית ושל שאלת האשמה ולבחון, תחת זאת, כיצד אפשר לממש בצורה הטובה ביותר את האינטרס הישראלי. הגעה להסכמים ארוכי טווח משרתת אינטרס זה. המתווה הטוב ביותר לכך הוא הקמת מדינה פלסטינית תוך יצירת תנאים מדיניים אזוריים ובינלאומיים שיבטיחו את יציבותה. צעדים אלה ישפרו את מצבה של ישראל, כמו גם את יכולתה להתמודד עם האיום החמאסי.

6. סיכום

המסקנה של ניתוח זה היא כי מבצע "צוק איתן" הוא כישלון אסטרטגי. ממשלת ישראל בראשות נתניהו נכשלה בסיום העימות המזוין עם הפלסטינים, כשלון שנובע מקונספציה שגויה בה היא אוחזת מטעמים אידיאולוגיים ולא מתוך הערכה מפוקחת של האינטרס הישראלי. שבוי בקונספציית ניהול הסכסוך, הסתבך נתניהו במבצע צבאי אותו לא יזם ולא תכנן, כשאין בידו אסטרטגיית יציאה. נחוש לקעקע את הפיוס הפלסטיני, העריך נתניהו בצורה שגויה את אירוע החטיפה ויצא למבצע כנגד חמאס בהתבסס על ההנחה, ככל הנראה חסרת הביסוס, שהארגון אחראי לחטיפה.

לאחר שלא עלה בידו לגייס את העולם להתנגדות לפיוס באמצעים דיפלומטיים, ניסה נתניהו לערער אותו בכוח. אלא שהערכות מוטעות של יכולות חמאס ומטרותיו גרמו לישראל להישאב אל תוך מערכה שלא בחרה בה, שמטרותיה אינן מוגדרות היטב ושאינן לה יעד מדיני בר-השגה. הפגיעה הצבאית עשויה רק להעצים את חמאס מבחינה מדינית ולבסס את מעמדו כגורם מרכזי באזור, בעוד ישראל משלמת מחיר יקר ללא רווחים של ממש.

בין אם תבחר לסיים את המבצע באופן חד-צדדי ולשוב למצב שהיה לפניו ובין אם תגיע להסכם עם חמאס - הסכם שככל הנראה היה ניתן להשיג בראשית הדרך - לא נראה כי ישראל עתידה לשפר את מצבה ביחס למה שהיה קודם לכן. ללא שינוי יסודי במציאות המדינית מבצע "צוק איתן", כמו כל קודמיו, יהיה הכנה כואבת למבצע הבא.

⁵⁴ <http://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1000955058> לפי חדשות 2 חמאס הסכים גם לפיקוח בינלאומי על מעברים ונמלים

⁵⁵ www.mako.co.il/mako-vod#/mako-vod-channel2-news/main-newscast-2014/july/VOD-b952f5680004741006.htm?sCh=ee06c13070733210&p.id=907117811

<http://www.haaretz.co.il/opinions/.premium-1.2387261>

55